

Robert Stańko

REGIONALNY PROGRAM OCHRONY TORFOWISK ALKALICZNYCH (7230) W WOJEWÓDZTWIE ŁÓDZKIM

(Wykonano w ramach projektu „Programy ochrony: torfowisk alkalicznych (7230) oraz związanych z nimi zagrożonych gatunków - skalnicy torfowiskowej, lipiennika loesela, miodokwiatu krzyżowego i gwiazdnicy grubolistnej”, finansowanego z V Osi Priorytetowej Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko.)

Świebodzin 2011

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Wstęp

Torfowiska alkaliczne należą do najcenniejszych i jednocześnie najbardziej zagrożonych siedlisk przyrodniczych w Polsce. Są to ekosystemy bardzo wrażliwe. Ich funkcjonowanie uzależnione jest od wielu czynników, a zaburzenie któregośkolwiek z nich niesie za sobą często nieodwracalne zmiany. W wielu przypadkach zapewnienie ich właściwego stanu ochrony jest niezwykle trudne, jednak wiele z nich dla przywrócenia prawidłowego funkcjonowania wymaga prostych działań polegających np. na przywróceniu ekstensywnego użytkowania, zablokowaniu rowu odwadniającego, czy też usuwaniu nalotów drzew i krzewów.

Dobrze zachowane, „żywe” torfowiska alkaliczne pełnią wiele bardzo ważnych funkcji w przyrodzie m.in.: stanowią naturalne miejsca retencjonowania wody, wpływają korzystnie na bilans węgla w przyrodzie akumulując jego różne formy, stanowią miejsce życia wielu wąsko wyspecjalizowanych organizmów, dlatego warto je chronić!

W ramach realizowanego przez Klub Przyrodników projektu pn: „Programy ochrony: torfowisk alkalicznych (7230) oraz związanych z nimi zagrożonych gatunków – skalnicy torfowiskowej, lipiennika Loesela, miodokwiatu krzyżowego i gwiazdnicy grubolistnej” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko latach 2008-2011 w całej Polsce przeprowadzono inwentaryzację ww. siedliska i związanych z nim gatunków. Inwentaryzacja miała na celu wyszukanie możliwie jak największej liczby stanowisk omawianego siedliska i gatunków, a także ocenę ich stanu zachowania oraz wskazanie potrzeb ochrony. Polegała ona m.in. na weryfikacji istniejących danych, zarówno tych, które zostały dotychczas opublikowane, danych z przeprowadzonej w 2007 roku powszechnej inwentaryzacji siedlisk Natura 2000 w Lasach Państwowych oraz podobnej inwentaryzacji przeprowadzonej przez BUL w 2008 r. poza granicami Lasów Państwowych, a także wszelkich doniesień świadczących o możliwości występowania ww. siedliska, czy gatunków na danym obszarze.

Zwieńczeniem kilkuletniej pracy wielu osób zaangażowanych w projekt, jest program ochrony siedliska dla całego kraju (Wołejko i in. 2012) i programy ochrony ww. gatunków roślin (Pawlikowski 2012, Jarzombkowski i Pawlikowski 2012, Pawlikowski i Jarzombkowski 2012, Jarzombkowski 2012) w postaci publikacji, a także programy ochrony siedliska 7230 dla wszystkich województw w kraju, czego przykładem jest niniejsze opracowanie.

Ogólna charakterystyka torfowisk alkalicznych 7230

Torfowiska alkaliczne występują głównie w północnej, północno-zachodniej i północno-wschodniej części kraju oraz na południu w paśmie gór i wyżyn. Dzieli się je na trzy główne typy tj. słabo kwaśne, neutralne i zasadowe młaki, torfowiska źródłiskowe i torfowiska przepływowe typu niskiego (Herbichowa, Wołejko 2004). Charakteryzują się one umiarkowaną bądź niską żyznością (jest to siedlisko mezo- lub mezo – oligotroficzne), są ubogie w biogeny (azot i fosfor), natomiast zasobne w minerały, szczególnie w jony wapnia. Torfowiska alkaliczne należą do mokradeł zasilanych soligenicznie lub topogenicznie. W optymalnych warunkach są wysyczone wodą – poziom wód gruntowych utrzymuje się na równi lub tuż pod powierzchnią roślinności. Omawiany typ siedliska przyrodniczego należy do siedlisk torfotwórczych, najczęściej wykształca się tu torf mszysto-turzycowy, bądź turzycowo-mszysty. W specyficznych warunkach na torfowiskach alkalicznych dochodzi do wytrącania się węglanu wapnia w postaci martwicy wapiennej, co można zaobserwować na występujących na torfowisku roślinach, głównie na mszakach. Jest to jednak zjawisko bardzo rzadko spotykane.

Na torfowiskach alkalicznych, które znajdują się we właściwym stanie zachowania, roślinność zdominowana jest przez zbiorowiska mszysto-niskoturzycowe. Szereg fitocenoz typowych dla omawianego siedliska należy do rzadkich i zagrożonych w skali całego kraju, a nawet Europy. Główny trzon roślinności typowej dla torfowisk alkalicznych stanowią zbiorowiska z rzędu *Caricetalia davallianae*, w obrębie którego wyróżnia się dwa związki *Caricion davallianae* oraz *Sphagno warnstorffiani-Tomenthypnion* (Hájek i in., 2006; Sefferova-Stanova, 2008, Hájek, Hájkova, 2011). Część zbiorowisk roślinnych będących identyfikatorami fitosocjologicznymi omawianego siedliska mieści się w obrębie rzędu *Scheuchzerietalia palustris*, który skupia również fitocenozy reprezentatywne dla innych typów siedlisk torfowiskowych. W najlepiej zachowanych płatach roślinności mechowiskowej bardzo słabo rozwinięta jest warstwa roślin zielnych, która stanowi ok. 30% pokrycia. W przeciwieństwie do niej warstwa mszysta jest wykształcona bardzo obficie, jej pokrycie sięga 100%, warstwa ta zdominowana jest zwykle przez mchy właściwe (brunatne).

Na uwagę zasługuje również niezwykle interesująca flora torfowisk alkalicznych. Charakteryzuje się ona dużym bogactwem florystycznym, licznym udziałem gatunków kalcyfilnych oraz szeregiem gatunków uznawanych za rzadkie, zagrożone i chronione. Do największych osobliwości florystycznych tych torfowisk na niżu należą m.in. turzyca *Davalla Carex davalliana*, lipiennik Loesela *Liparis loeselii*, skalnica torfowiskowa *Saxifraga hirculus*, niebielistka trwała *Swertia perennis*, drabinowiec mroczny *Cinclidium stygium*, parzęchlin trójrzędowy *Meesia triquetra* i bagiennik żmijowaty *Pseudocalliergon triforium*. Niektóre z ww. gatunków mają zaledwie kilkanaście stanowisk w kraju. Na torfowiskach alkalicznych występują również inne taksony spotykane częściej niż ww. m.in. turzyca żółta *C. flava*, turzyca łuszczkowata *C. lepidocarpa*, turzyca prosowata *C. panicea*, inne gatunki z rodziny turzycowatych np. ponikło skąpokwiatowe *Eleocharis quinqueflora*, liczna grupa storczyków, poza ww. lipiennikiem również kruszczyk błotny *Epipactis palustris* oraz kilka gatunków z rodzaju kukułka *Dactylorhiza*, a także tłustosz pospolity *Pinguicula vulgaris* i bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata*. Bardzo ważną grupę stanowią mchy, wśród których za charakterystyczne dla torfowisk zasadowych uważa się relikty glacialne – błotnieszka wełnistego *Helodium blandowii*, mszar krokiewkowaty *Paludella squarrosa* i błyszczce włoskowate *Tomenthypnum nitens*, a także złocieńca gwiazdkowatego *Campylium*

stellatum, haczykowca byszczącego *Hamatocaulis vernicosus* i limprichtę pośrednią *Limprichtia cossonii*.

Do największych zagrożeń torfowisk alkalicznych należą niekorzystne zmiany stosunków wodnych (m.in. melioracje odwadniające, regulacje cieków wodnych, budowa zbiorników retencyjnych i in.), sukcesja roślinności w kierunku zbiorowisk leśnych i zaroślowych, nieracjonalna gospodarka w zlewni i eutrofizacja.

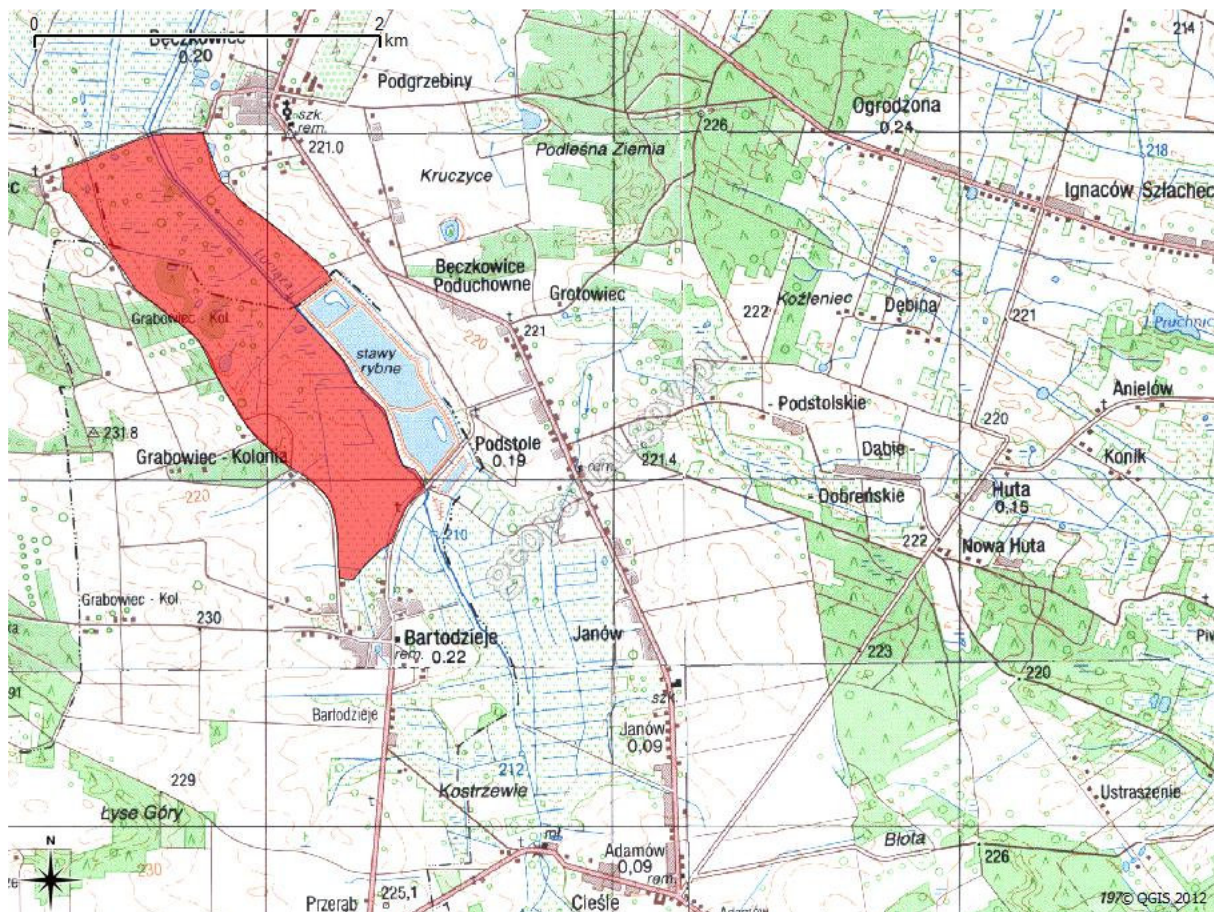
Przegląd wybranych obiektów torfowisk alkalicznych województwa łódzkiego

Na terenie województwa łódzkiego, znacznej wielkości kompleksy mokradłowe, nie należą do rzadkości. Większość z nich zlokalizowana jest w dolinach niewielkich cieków. Na potrzeby niniejszego projektu do terenowej weryfikacji zakwalifikowano dwa obiekty, które wg najbardziej aktualnych danych powinny reprezentować torfowiska alkaliczne w dość dobrym stanie zachowania (obecność m.in. stanowisk liparis *Loeselii*).

Łąki w Bęczkowicach

Obszar obejmuje kompleks torfowisk leżących w dolinie Luciąży o szerokości ok. 1 km w sąsiedztwie miejscowości Bęczkowice. Wg danych zawartych w SDF-ie dla obszaru Natura 2000 „Łąka w Bęczkowicach” torfowiska alkaliczne zajmują powierzchnię ok. 38 ha. W rzeczywistości dane te wydają się być zawyżone. W trakcie prowadzonych lustracji terenowych wykazano, że obszar siedliska 7230 zajmuje pow. ok. 20 hektarów, z czego teren pokryty charakterystyczną roślinnością mechowiskową stanowi ok. 60-70% tej powierzchni. Torfowiska alkaliczne wyróżniają się obecnością rzadkich gatunków m.in. lipiennika Loesela – przypuszczalnie ostatniego stanowiska tego gatunku w województwie łódzkim. Ponadto występują tu takie gatunki charakterystyczne jak: *Carex davalliana*, *Epipactis palustris*, *Dactylorhiza majalis*. Dość bogata jest też flora mchów charakterystycznych dla siedliska 7230. Występują tu m.in. licznie *Tomentypnum nitens*, *Helodium blandowii* oraz *Limprichtia cossonii*. Torfowisko charakteryzuje się obniżonym poziomem wody co przejawia się w jego ukształtowaniu tj. występowania na przemian fragmentów nieco wyniesionych - wyraźnie przesuszonych oraz fragmentów dobrze uwodnionych zajmujących lokalne obniżenia terenowe (tu panują korzystne warunki hydrologiczne). Cały obszar podlega silnej ekspansji drzew i krzewów, głównie wierzb oraz brzozy, lokalnie też olszy. Zarośla wierzb i drzew obecnie stanowią tu ok. 50-60% powierzchni!

Pozostała część kompleksu torfowiskowego to dość silnie przesuszone i noszące ślady eksploatacji torfowiska niskie porośnięte głównie szuwarami turzycy zaostrej, mozgi, trzciny, pałki szerokolistnej oraz turzycy prosowej.

Ryc. 1. Lokalizacja siedliska 7230 w obszarze Natura 2000 „Łąka w Bęczkowicach”.

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Fot. 1, 2, 3, 4. Widok na kompleks torfowisk wschodniej, silnie przekształconej części obszaru.

Fot. 5. Żeremia bobrowa.

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Fot. 6. Zachodnia, dobrze zachowana część łąk w Bęczkowicach.

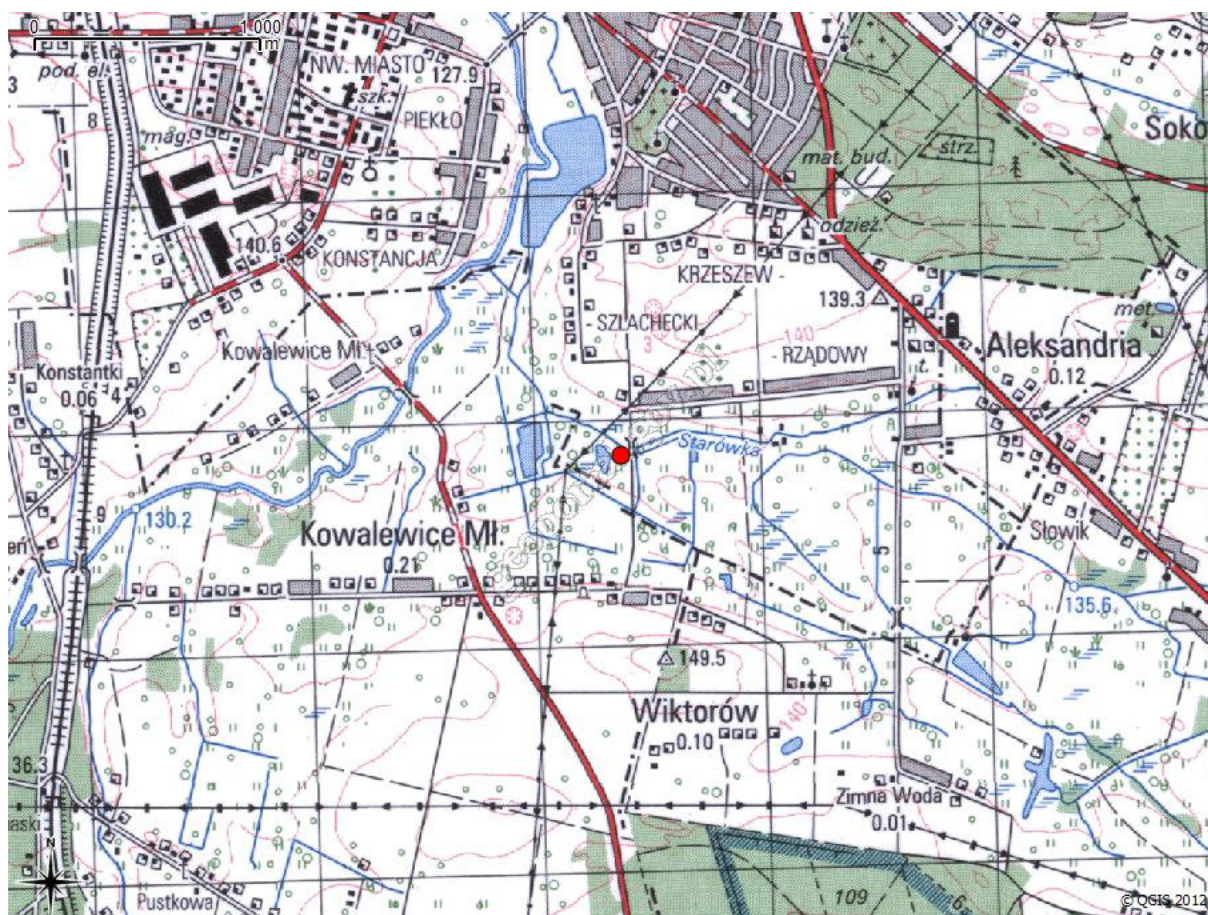

Fot. 7. Stanowisko lipiennika w zachodniej części łąk w Bęczkowicach.

Ozorków

Zgodnie z danymi literaturowymi (Andrzejewski i in. 2002) w granicach administracyjnych Ozorkowa, w dolinie rzeki Starówki w roku 1999 odkryto stanowisko kilkunastu osobników lipiennika Loesela w płacie niewielkiej (150m²) młaki, na glebie mineralno-torfowej. Stanowisko wg opisu stanowi przykład typowej młaki – siedliska 7230. W płacie oprócz lipiennika stwierdzono kilka gatunków charakterystycznych dla siedliska tj. m.in. – ponikło skąpokwiatowe, kruszczyka błotnego, gnidosza błotnego oraz kukułkę krwistą.

Obiekt, w ramach inwentaryzacji terenowej został zlustrowany w roku 2011. Niestety opisywanego w literaturze płatu, w podawanej lokalizacji nie odnaleziono. Przypuszczalnie obiekt, obecnie już nie istnieje co prawdopodobnie jest konsekwencją prowadzonej w obszarze gospodarki łąkowej oraz budową stawów rybnych, które to przyczyniły się do istotnych zmian warunków wodnych. Obecnie całą powierzchnię pokrywają wilgotne łąki oraz olszyny.

Ryc. 2. Lokalizacja stanowiska *Liparis loeselii*, na torfowisku alkalicznym (prawdopodobnie zarówno stanowisko jak i siedlisko należą do historycznych).

Fot. 8, 9. Większa część kompleksu torfowisk obecnie funkcjonuje jako wilgotne łąki.

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Fot. 10, 11. Główna przyczyna zaniku siedliska 7230 – melioracje oraz kopanie stawów rybnych.

Ocena stanu torfowisk alkalicznych w województwie łódzkim oraz proponowane działania ochronne

Analiza bibliografii, w szczególności danych dotyczących występowania gatunków charakterystycznych dla siedliska 7230, wskazuje iż zajmowało ono w przeszłości znacznie większą powierzchnię niż obecnie. Dzisiaj, jedynym znanym kompleksem torfowisk alkalicznych mającym znaczenie dla zachowania regionalnych zasobów pozostają torfowiska w obszarze Natura 2000 „Łąka w Bęczkowicach”. Przypuszczalnie, w rozproszeniu, szczególnie w południowej części województwa, mogą istnieć niewielkie obszary gdzie jeszcze zachowały się płyty torfowisk alkalicznych, które potencjalnie mogą zostać odkryte w ramach różnych prac inwentaryzacyjnych.

Pod względem stanu zachowania siedliska 7230 – torfowiska alkaliczne w sąsiedztwie Bęczkowicach należy ocenić:

- powierzchnia siedliska – U1 (obserwowany, powolny zanik siedliska),
- specyficzna struktura i funkcje – U1 (szczególnie ze względu na ekspansję wierzby),
- perspektywy ochrony – FV (zachowany system zasilania wodami podziemnymi, obszar Natura 2000),
- ocena globalna – U1.

Do potencjalnych zagrożeń jak i też czynników mających pozytywny wpływ jest tutaj działalność bobrów. Z jednej strony ograniczających ekspansję wierzb a z drugiej potencjalnie powodujących zalew wodami powierzchniowymi.

Działania priorytetowe w zakresie regionalnego programu ochrony regionalnych zasobów siedliska 7230

Poniżej zaprezentowano szczegółową propozycję działań w stosunku do zaledwie jednego, niemniej kluczowego dla zachowania regionalnych zasobów siedliska, obszaru na terenie województwa łódzkiego. Prawdopodobnie jest to jedyne torfowisko alkaliczne z zachowaną charakterystyczną roślinnością w regionie.

Rodzaj i zakres działań

Działania mające na celu ochronę siedliska 7230 oraz populacji lipiennika Loesela powinny dotyczyć przede wszystkim usunięcia nalotów drzew i krzewów z powierzchni ok. 30 ha oraz przywrócenie sporadycznego koszenia. Szacowany koszt usunięcia nalotów drzew i krzewów to ok. 120 tys. zł. Roczny koszt wykaszania 50% powierzchni torfowiska alkalicznego to ok. 20-25 tys. zł.

Literatura

- Jarzombkowski F. 2012. Krajowy program ochrony miodokwiatu krzyżowego *Herminium monirchis*. Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- Jarzombkowski F., Pawlikowski P. 2012. Krajowy program ochrony lipiennika Loesela *Liparis loeselii*. Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- Pawlikowski P., Jarzombkowski F. 2012. Krajowy program ochrony gwiazdnicy grubolistnej *Stellaria crassifolia*. Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- Pawlikowski P., Jarzombkowski F. 2012. Krajowy program ochrony skalnicy torfowiskowej *Saxifraga hirculus*. Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- Wołejko L., Stańko R., Pawlikowski P., Kiaszewicz K., Bregin M., Kozub Ł., Chapiński P., Krajewski Ł., Szczepański M. 2012. Krajowy program ochrony torfowisk alkalicznych (7230). Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.